

Jedan od prvih prenamijenjenih dvoraca u 20. stoljeću

Tri stoljeća nakon izgradnje, pod nadzorom arhitekta Huga Ehrlicha dvorac je obnovljen, pregrađen i dograđen između 1925. i 1927. za potrebe bolnice, čime je spašen od propadanja. Metode obnove i revitalizacije su jasne i još uvijek aktualne

Dvorac u pogledu iz zraka,
izvor: Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*

Aerial view of the castle, source: Šćitaroci,
"Castles and Gardens of Hrvatsko zagorje"

Napisali: **akademik Mladen Obad**
Šćitaroci i prof. dr. sc. Bojana Bojanić
Obad Šćitaroci

Klenovnik je danas naselje s otprilike tisuću stanovnika, sjedište istoimene općine u Varaždinskoj županiji, od Varaždina udaljen 25 kilometara, od Trakošćana 28, a od Ivanca osam kilometara. Dvorac smješten na brežuljku iznad naselja podsjeća na minula stoljeća, kad je Klenovnik bio feudalno vlastelinstvo, a dvorac njegovo stambeno i gospodarsko sjedište. Već je devet desetljeća u dvorcu Bolnica za plućne bolesti i TBC, zahvaljujući kojoj je dvorac spašen od propadanja i nestanka.

Nije to u Hrvatskoj jedina bolnica u dvorcu. Donedavno ih je bilo i više. Postupno su, kao i škole, i bolnice tražile

Klenovnik

- dvorac sanatorij

izvor: zbirka Šćitaroci
source: Šćitaroci

priliku za iseljenje i preseljenje u nove zgrade, očekujući bolje uvjete rada te jednostavnije i jeftinije održavanje. No, iseljenje bolnice, škole ili neke druge javne namjene značilo je ubrzano propadanje dvorca. I Klenovnik je bio u sličnoj situaciji prije jednoga stoljeća, prije nego što je preuređen u bolnicu. Imao je sreću jer bolnica čuva dvorac, a dvorac s perivojem

u slikovitom krajoliku pruža bolesnicima mogućnost bržeg oporavka.

Dvorac u Klenovniku jedan je od najstarijih hrvatskih dvoraca, izgrađen početkom 17. stoljeća; jedan je od najvećih dvoraca u Hrvatskoj te jedan od prvih obnovljen i prenamijenjen u 20. stoljeću.

Obitelj grofova Draškovića posjedovala je Klenovnik skoro tri stoljeća – od

KLENOVNIK – CASTLE SANATORIUM

ONE OF THE FIRST REPURPOSED CASTLES IN THE 20th CENTURY

THREE CENTURIES AFTER IT WAS BUILT, THE CASTLE WAS RECONSTRUCTED, PARTITIONED AND EXPANDED BETWEEN 1925 AND 1927 UNDER THE SUPERVISION OF ARCHITECT HUGO EHRLICH FOR THE NEEDS OF A HOSPITAL AND THEREBY SAVED FROM DESTRUCTION. THE RECONSTRUCTION AND REHABILITATION METHODS CAN BE CLEARLY DEPICTED AND ARE STILL TOPICAL.

Pastoralni ambijent dvorca Klenovnik, 1920., izvor: NSK, Zagreb

Pastoral ambience of the Klenovnik castle, 1920, source: NSK Zagreb

bio prevelik za stalno ili povremeno stanovanje. Bio je u posjedu viteza Wittgensteina, grofice Josipe Marcolini, kneza Lichtensteina, grofice Klotilde Drašković rođ. barunice Kulmer, grofova Brandisa i Batthyanyja, L. Macourek, dr. Aningera i Oršića.

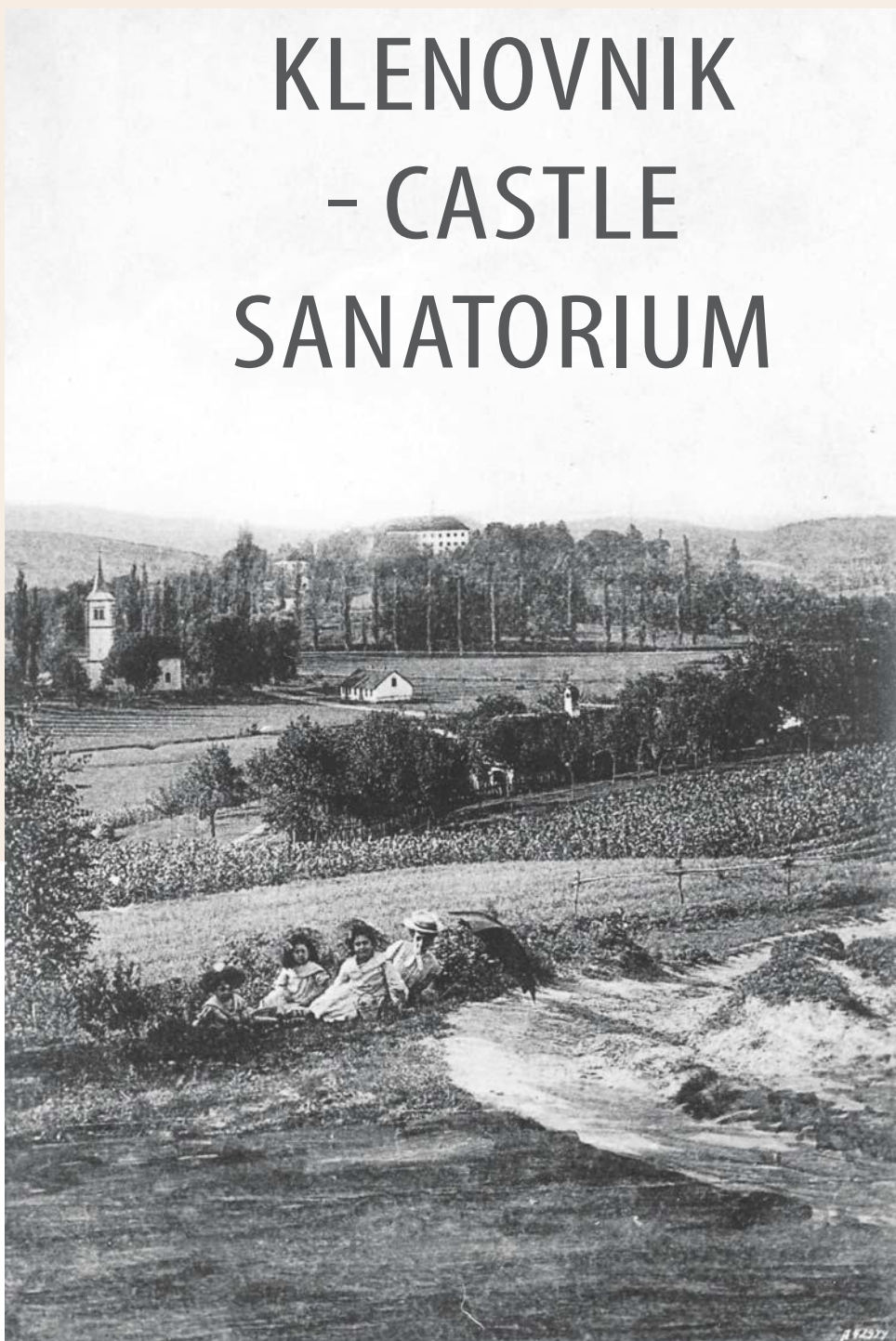
Godine 1922. Klenovnik kupuje grof Josip Bombelles, posljednji vlastelin u Klenovniku. On je 1925. prodao dvorac i dio zemlje Središnjem uredu za osiguranje radnika u Zagrebu, koji je 1927. u preuređenom dvorcu otvorio sanatorij, bolnicu za tuberkulozu pluća.

Od srednjovjekovnog burga do ranobaroknog dvorca

U Klenovniku je u srednjem vijeku postojao utvrđeni plemićki grad (burg). »

1570-ih do sredine 19. stoljeća. U posjed Klenovnika i Trakošćana Draškovići su došli zahvaljujući zalaganju Jurja II. Draškovića (1525.-1587.), zagrebačkoga biskupa i hrvatskoga bana, kad je kralj Maksimilijan II. prodao posjede Gašparu I. Draškoviću (1530.-1585.) s trajnim pravom vlasništva i naslijeđa. Posljednji vlasnik Klenovnika iz obitelji Drašković

bio je podmaršal grof Juraj VI. Drašković (r. 1803.). Da bi obnovio stari srednjovjekovni feudalni grad Trakošćan, prodao je dvorce i vlastelinstva Klenovnik i Čalince te jednu palaču u Varaždinu. Klenovnik je kupio barun Oton Bruck, tada bivši austrijski ministar financija. Njegovi nasljednici prodali su Klenovnik i od tada on često mijenja vlasnike jer je dvorac

► Nalazio se na brežuljku, zapadno od današnjega dvorca. Iako nema vidljivih tragova, a o njemu znamo vrlo malo, bilo bi ga vrijedno arheološki istražiti i na terenu zabilježiti njegovo postojanje. Taj se srednjovjekovni dvorac spominje 1244. u darovnici kralja Bele IV., kojom ga dodjeljuje varaždinskom županu. Od 13. do 16. stoljeća mijenja mnoge vlasnike, a 1570-ih dolazi u posjed obitelji Drašković.

U graditeljskom razvoju dvorca u Klenovniku razlikujemo četiri glavne etape: prva, početna izgradnja dvorca (1616.); druga, dogradnja sjeveroistočnoga krila (1667.); treća, obnova jugoistočnoga dijela dvorca (1880.) i četvrta, temeljita obnova i dogradnja dvorca (1927.). O godinama graditeljskih zahvata svjedoče spomen-ploče na pročeljima dvorca.

Dvorac je izgrađen početkom 17. stoljeća. Gradnju je započeo Ivan II. Drašković (1550.-1613.), a trajala je između 1596. i 1608. Građen je s namjerom dugovječnosti, o čemu svjedoči ploča s latinskim natpisom koji u prijevodu glasi: *Nek' stoji dom taj dok mrav ne ispije more i kornjača ne obiđe svijetom*, koju je 1616. dao postaviti Ivan III. (umro 1648.). Izgradnju dvorca dovršio je Ivan IV. Drašković (1630.-1692.) sa ženom Marijom Magdalenom rođ. Nadasdy, kćeri bana Franje Nadasdyja. Oni su 1667. dogradili sjeveroistočno krilo i dali dvorcu konačan izgled. Prema klesarskim znakovima iz 17. stoljeća zaključuje se da su dvorac gradili talijanski ili primorski graditelji.

Treća spomen-ploča podsjeća na obnovu jugoistočnog dijela dvorca 1880., nakon velikog potresa koji je pogodio Zagreb i okolicu. Natpis iz 1927. svjedoči o četvrtom i posljednjem velikom graditeljskom zahvatu kojim je dvorac dobio današnji izgled.

Dvorac je dvokatna kasnorenesansno-ranobarokna zgrada pravokutnog tlocrta s unutrašnjim dvorištem, tzv. četverokrnlji dvorac. Malobrojni su dvokatni dvorci u Hrvatskoj. Početkom 17. stoljeća, kad je izgrađen dvorac u Klenovniku, u Hrvatskom zagorju izgrađeni su dvorci s unutrašnjim dvorištem, kao što su Bajnski dvori, Gorica, Lobar, Mirkovec, Novi dvori cesargradski/klanječki i Velika Horvatska te dvorci bez unutrašnjega dvorišta, primjerice Bela I., Krkanec i Miljana (prva etapa).

Vanjska pročelja pravokutnoga tlocrta dvorca duga su 58 i 40,5 metara, a unutrašnje dvorište veliko je 27x17 metara.

Dvorišna pročelja na obadva kata bila su otvorena sa 2,5 metra širokim svodnim hodnikom (arkadama). U sredini dvorišta smješten je bunar. Ulaz u dvorac naglašen je portalom s grbom Draškovića, odakle se uspinje prostrano glavno stubište. U sjeverozapadnom krilu je sporedno stubište koje je koristilo osoblje dvorca. Razizemlje i prvi kat zasvođeni su svodovima, a na drugom su katu grednici. Vanjski zidovi široki su od 1,5 metra. Ispod sjeverozapadnog krila je podrum. Takav dvorac prije dogradnje u 20. stoljeću imao je 90 soba i 365 prozora. U nekim su sobama dvorca zidne slike iz 19. stoljeća.

Perivoj na katastarskoj karti, 1858.,
izvor: Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*

Budući da je izgrađen u još uvijek nesigurno doba kasnoga 16. i ranog 17. stoljeća, dvorac je bio opasan obrambenim zidom. S obje strane ulaza, ispred jugozapadnog pročelja bila su dva četvrtasta tornja sa strijelnicama za manje topove, koja su služila za obranu ulaza. Na katastarskoj karti iz 1858. ucrtan je još samo jedan toranj uz južni ugao dvorca, a i on je kasnije uklonjen.

Kapela i perivoj

Posebnost je dvorca barokna kapela sv. Antuna, jedna od najljepših i najvrednijih dvorskih kapela u Hrvatskoj, s očuvanim interijerom i inventarom iz 18. stoljeća. Oko 1738. godine grofica Katarina Drašković rođ. grofica Brandis iz Maribora dala je urediti kapelu s tri oltara, propovjedaonicom i malim korom. Strop

je ukrašen štuko-dekoracijom s velikom skupinom svetog Trojstva u sredini, a uokolo su medaljoni sa svecima.

Na glavnom oltaru sv. Antuna Padoanskog, osim patrona kapele nalaze se još kipovi svetaca Josipa i Ivana Krstitelja, Ane i Katarine te grbovi obitelji Drašković i Brandis. Desni bočni oltar posvećen je Majci Božjoj od krunice, a kipovi sa svake strane oltara predstavljaju svetu Apoloniju (lijevo) i svetu Barbaru (desno). U ovalnom okviru atike nalazi se slika Marije Magdalene okružene anđelima. Lijevi oltar posvećen je svetom Križu, a uz oltarnu palu stoje kipovi Franje Ksaverskog i Ivana Nepomuka. Uz lijevi oltar nalazi se propovjedaonica, izvedena kao i oltari 1741. godine. Na konzoli pokraj propovjedaonice stoji kip svetog Florijana, odjevenog poput rimskog vojnika s barjacom u lijevoj ruci i vedricom u desnoj, kojom gasi požar. Prema dosadašnjim istraživanjima, na baroknom inventaru dvorske kapele radili su vrsni varaždinski stolari i kipari iz prve polovice 18. stoljeća.

Kapelu su Draškovići koristili i kao obiteljsku grobnicu. Kapela je obnovljena 1927. godine. Tijekom druge polovice 20. stoljeća nije se upotrebljavala, a ponovno je otvorena 1989.

Uz dvorac u Klenovniku rano je podignut perivoj. Najstariji je dio perivoja na zaravanku sjeverozapadno od dvorca, što se vidi na katastarskoj karti iz 1858. Na dijelu tog vrta u 20. stoljeću je dograđen dvorac. Bio je to vrt velik na 5140 četvornih metara s tri strane okružen zidom i četvrtom naslonjenoj na dvorac. Na dva ugla zid je imao male kule; jedna je obnovljena 1927. i očuvana do danas. Staze su položene krivudavo. U sredini vrta, gdje su se križale, bio je proširen prostor, vjerojatno sa zdencom. Taj je vrt najvjerojatnije podignut ubrzo nakon izgradnje dvorca, u 17. stoljeću, i ukazuje na srednjovjekovna obilježja.

Prema katastarskoj karti iz 1858., dvorski sklop sačinjavali su dvorac s perivojem, gospodarske zgrade oko velikoga dvorišta jugozapadno od dvorca, voćnjak sjeverno od dvorca te perivoj istočno i južno od dvorca. Vjerojatno u prvoj polovici 19. stoljeća podignut je pejzažno-romantičarski perivoj na 5,7 hektara. Perivoj je povećan u drugoj polovici 19. stoljeća, o čemu svjedoči katastarska karta iz 1912., kad je perivoj zauzimao 8,15 hektara. Tada su dijelom izmijenjene staze i posađene brojne crnogorične vrste drve-

ća. Perivojni prostor oko dvorca uređen je nakon dogradnje i obnove dvorca 1927. godine. Iako su nestale mnoge stare i izvorno posađene vrste drveća, perivoj je još uvijek atraktivan, premda mu je potrebna obnova.

Obnova i dogradnja od 1925. do 1927.

Nakon Prvoga svjetskog rata dvorac je već bio u lošem stanju. Od propadanja ga je mogla spasiti jedino temeljita obnova. Početkom 1921. tadašnji su vlasnici ponudili dvorac Kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagrebu s prijedlogom da u njega smjeste dom za siromašnu djecu, što je prihvaćeno. Međutim, dvorac je bio u jako lošem stanju, pa se za stanovanje mogao koristiti samo jedan dio, a i tu je trebalo izvesti brojne popravke. Dvorac je ponuđen Družbi sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog u Zagrebu za dječji dom. Družba je započela s pripremama za uređenje, ali je ubrzo shvatila da su potrebni veliki radovi. Budući da Kraljevska zemaljska vlada nije bila spremna uložiti novac, Družba je odustala od dječjeg doma, a djeca su smještena na Josipovcu u Zagrebu. Tako je 30. listopada 1921., nakon osam mjeseci aktivnosti, neuspješ-

no završio pokušaj obnove i prenamjene dvorca u Klenovniku.

Dvorac je bio vrlo trošan, kad ga je kupio Središnji ured za osiguranje radnika iz Zagreba. Jugoistočni trakt dvorca posljednji je put obnavljan nakon potresa 1880. i od tada nije održavan jer su se vlasnici mijenjali i nitko nije bio spreman uložiti u popravke. U drugom desetljeću 20. stoljeća dvorac je bio već jako uništen od vlage iz tla i vode s krova. Krovna konstrukcija prilikom poslijepotresne obnove nije bila dobro napravljena, pa se krov deformirao i otvorio put oborinskim vodama. Došlo je i do

Unutrašnje dvorište prije 1925.,

izvor: Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*

slijeganja plitkih temelja koji nisu bili dublji od jednog metra, što je izazvalo zidne pukotine na cijeloj visini zgrade. Mjestimice su pukotine bile široke i 15 centimetara. Pukotine su se pojavile i na svodovima. Stropni grednici drugoga kata bili su truli. Nosivi zidovi također su pokazivali nedostatke i oštećenja. Stručni pregled dvorca nedvojbeno je ukazao na potrebu sveobuhvatne građevne obnove i postizanje konstruktivne stabilnosti.

Tri stoljeća nakon izgradnje, dvorac je obnovljen, pregrađen i dograđen između 1925. i 1927. za potrebe bolnice. Obnova je obuhvatila velike graditeljske zahvate i arhitektonsko uređenje. Obnovljen je stari dvorac, dograđena su nova krila, obnovljeno je i uređeno bolničko gospodarstvo (major), uređen je perivoj. Bili su to veliki i skupi zahvati (tadašnja cijena je bila 20 milijuna dinara) koji su spasili jedan od najvećih hrvatskih dvoraca od sigurnog propadanja i nestanka. Izvedba projekta i vrhovni nadzor nad gradnjom povjereni su arhitektu Hugi Ehrlichu, profesoru na tadašnjoj Tehničkoj visokoj školi koja je utemeljena 1919. kao samostalna i od Sveučilišta neovisna visokoškolska institucija na kojoj su prvi put mladi ljudi mogli steći visoku tehničku naobrazbu u Hrvatskoj, »

Unutrašnje dvorište nakon preuređenja dvorca,

izvor: Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*

ne odlazeći u Beč, Prag ili Graz. Već 1926. Tehnička visoka škola prerasta u Tehnički fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

U ime Središnjeg ureda za osiguranje radnika tehničkim dijelom cjelokupne gradnje upravljao je ovlašteni graditelj Juraj Meniga, a administrativno je vodio ravnatelj dobra Klenovnik Slavko Henč. Stjepan Szavits-Nossan bio je glavni građevni inženjer koji je brinuo za armirano-betonske konstrukcije i statičke probleme kod popravka i osiguranja staroga dvorca.

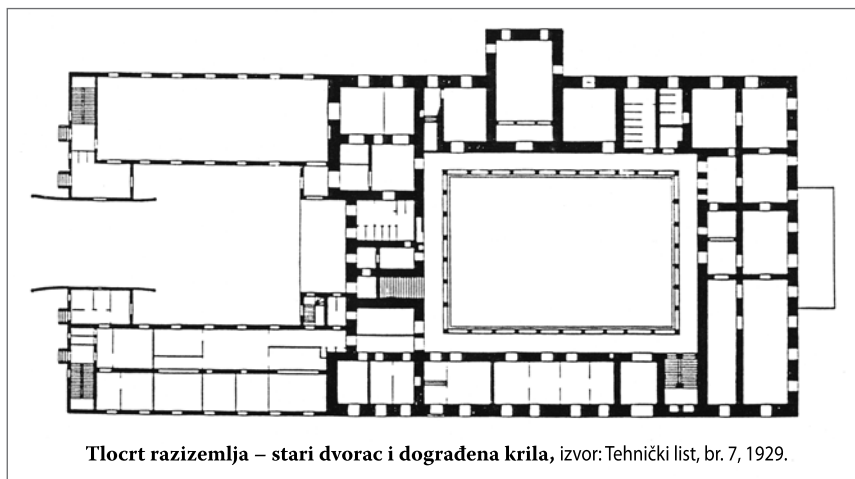
Reljef nad novim portalom *Labor et Medicina* izradio je profesor umjetničke akademije, medaljer i kipar Ivo Kerdić. Latinski tekst spomen-ploče o obnovi i pregradnji dvorca 1925.-1927., koja je postavljena na dvorišnom pročelju sjeverozapadnog dvorskoga krila, sastavio je prof. Gjuro Szabo, a izradio Ivo Kerdić.

Građevna dozvola izdana je 25. lipnja 1925., uz uvjet da se "prvobitni karakter i stil starog dvorca kao historičkog spomenika imade prigodom obnove i adaptacije u svakom slučaju sačuvati, i da se u smislu tog uvjeta imade ušćuvati dvorska kapelica, jedan od najljepših baroknih objekata te vrsti kod nas". To je načelo kao polazište bilo istaknuto i u idejnom projektu.

Stari je dvorac temeljito obnovljen, što je podrazumijevalo ponajprije oporavak konstruktivnog sustava – horizontalna usidrenja jakim željeznim sponama na svim katovima, izmjenu starih grednika, pojačanje betonskim plaštovima, izmjenu krovništa i trošnih dijelova zgrade; sve je izmijenjeno osim zidova.

Stari je dvorac preuređen na sljedeći način: u podrumu su smješteni strojarница s loženjem i spremištem goriva te radio-nice; u razizemlju uredi, prostorije dnevnog boravka bolesnika, kapela, ljekarna i dr.; na prvom katu bolesničke sobe za žene, a na drugom katu za muškarce.

Na stari je dvorac kao produljenje sjeveroistočnog i jugozapadnog dijela dograđeno po jedno dvokatno krilo (dugo 32 metra i široko 10,9 metara) s prizemnim prigradnjama na krajevima (4,45 x 7,9 metara). Dogradnje su projektirane s potkrovljem i suterenom. Dograđeno sjeveroistočno krilo sadrži: u suterenu kuhinju s pratećim prostorijama, pekaru i ledanu; u razizemlju blagovaonicu (tlocrtne veličine 28,50 x 9,70 metara i visine 8 metara) koja obuhvaća prizemlje i kat s pratećim prostorijama jer se koristila kao višenamjenska dvorana; na katu su bile sobe za bolničare, posluđu i prateće pro-

storije; u potkrovlju stambene sobe za bolničko osoblje. Dograđeno jugozapadno krilo sadrži: u suterenu parnu praonicu, sušionicu i spremište rublja; u razizemlju hidroterapiju s čekaonicom i spremištem rublja te odjele za zarazne bolesti i radio-nice; na prvom katu ordinacije, operacijsku dvoranu, rendgen, kvarc, ljekarnu i čekaonice; na drugom katu prostorije za bolesnike, stan liječnika, ordinacije i kupke; u potkrovlju stambene prostorije za pomoćno osoblje.

Na svim katovima su napravljene tada suvremeno opremljene kupaonice. Podovi u svim hodnicima i prostorijama s vodom od bijelog su mramornog terazza, a podovi u bolesničkim sobama i drugim prostorijama od hrastovih daščica. Hodnici, stubišta i sve prostorije, kao i vrata i prozori obojani su bijelo. Dograđena krila neposredno su povezana sa starim dvorcem, a svako novo krilo ima i posebno stubište.

Projekt obnove i dogradnje dvorca sadržavao je i prostorno-arhitektonsko rješenje cijeloga bolničkoga sklopa. Osim starog i dograđenog dijela dvorca, bolnički sklop je sadržavao i stanove (za ravnatelja, upravitelja, namještenika, mesara i dr.), poljodjelsko gospodarstvo/majur (staklenik, pčelinjak, klijališta, žitnicu, mljekaru, spremište konzerviranoga povrća i voća s kuhinjom, staje za krave, svinjac, klaonicu, povrtnjake, voćnjake i dr.) te perivoj s tematskim vrtovima.

Dobar primjer Klenovnika

Iako je od temeljite obnove i dogradnje dvorca u Klenovniku prošlo 90 godina, metode obnove i revitalizacije su jasne i aktualne. Valja učiti na primjeru Klenovnika i osvijestiti pouke koje proizlaze iz

takve organizirane i sustavne obnove. Umjesto gradnje nove bolnice obnovljeno je prenamjenom kulturno dobro i spašeno od propadanja. Koliko bismo graditeljskoga naslijeđa sačuvali danas, kad bismo ulagali u prenamjenu i obnovu naslijeđenog, umjesto u gradnju novog! Zašto graditi novo, a staro prepustiti propadanju? Nije razborito i nije održivo takvo ponašanje. Učimo na dobrim primjerima prošlosti.

Dvorci su nekoć bili sjedišta vlastelinstava, gdje se živjelo i proizvodilo. Vlastelinstava više nema, a život u dvorcima u današnje doba postaje preskup i neracionalan, posebice u slučaju velikih dvoraca. Zato im valja omogućiti novi život s namjenom koja će na novi humani i opće koristan način omogućiti život u dvorcu ili drugoj povijesnoj zgradi. Građevna prilagodba i dogradnja staroga dvorca u Klenovniku prije devedeset godina tehnički-funkcionalno i estetski-ambijentalno izvrsno je osmišljena i provedena. Nedovoljno održavanje posljednjih nekoliko desetljeća može ponovno ugroziti dvorac i dovesti u pitanje njegov opstanak. Zato je potrebno ulagati u njegovo održavanje.

Obnova i prenamjena dvorca Klenovnik početkom 20. stoljeća bio je rijedak slučaj u Hrvatskoj i Europi jer se u dvorcima tada još uvijek živjelo. Prvi svjetski rat ubrzao je propadanje dvoraca zbog promjene političkog i gospodarskog sustava te provedbe agrarne reforme koja je dovela u pitanje njihovu gospodarsku/financijsku održivost. Primjer Klenovnika pokazao je da je moguće javni novac usmjeriti u projekte koji neće biti kratkoga daha te provesti uspješnu prenamjenu i dograditi povijesnu zgradu u skladu sa suvremenim potrebama i standardima,

sačuvavši pritom temeljne vrijednosti kulturnoga dobra.

Obnovom se ne može vratiti nekađnji život i način korištenja dvorca (povijesne zgrade), ali se s novom namjenom može omogućiti suvremeni život koji neće zaboraviti stari. Hrvatska ima još mnogo dvoraca i povijesnih građevina kojima je potreban novi život. Stvorimo ozračje koje će to omogućiti, dajmo priliku kulturnom naslijeđu koje kao nacionalni resurs mora postati aktivni subjekt društvenog, kulturnog, turističkog i gospodarskog razvoja! 🌳

Dvorac Klenovnik, oko 1920., prije obnove i dogradnje, izvor: Tehnički list, br. 7, 1929.

Klenovnik Castle, around 1920 before its reconstruction and expansion,

source: Technical Journal, no. 7, 1929

Dvorac Klenovnik, 1940., izvor: Schneiderova fototeka, Strossmayerova galerija, Zagreb

Klenovnik Castle, 1940, source: Schneider Photo Archives, Strossmayer Gallery, Zagreb

Today, Klenovnik is a settlement with a population of approximately one thousand and the seat of the municipality of the same name in the Varaždin County. The distance between Klenovnik and Varaždin is 25 km, Trakošćan 28 km and Ivanac 8 km. The castle located on a hilltop above the settlement calls to mind past centuries when Klenovnik was a feudal estate and the castle its residential and economic seat. For nine decades now the castle has been the seat of the Hospital for Pulmonary Diseases and TBC owing to which it has been saved from destruction and vanishing. It is not

the only hospital in a castle in Croatia. Until recently there were more of them. However, hospitals, similar to schools, also searched for opportunities to move into new buildings, expecting improved conditions of work and simpler and less costly maintenance. But the transfer of hospitals, schools or some other public buildings implied the speedier dilapidation of the castles that housed them. Klenovnik too was in a similar situation a century ago, before it was repurposed into a hospital. It was fortunate, because the hospital preserved the castle, while the castle with its gardens and location in a picturesque

landscape enabled the faster recovery of the patients.

The castle in Klenovnik is one of the oldest Croatian castles, built in the early 17th century: it is one of the largest castles in the country and one of the first to be reconstructed and repurposed in the 20th century.

The family of the Drašković counts owned Klenovnik for almost three centuries – from the 1570s to the mid 19th century. The members of the Drašković family became the owners of the Klenovnik and Trakošćan owing to the efforts of Jurij II Drašković (1525-1587) the Zagreb ➤

► bishop and Croatian governor when King Maximilian II sold the estates to Gašpar I Drašković (1530-1595) with permanent ownership and inheritance rights. The last owner of Klenovnik from the Drašković family was Vice-Marshall Count Juraj VI Drašković (b. 1803). In order to reconstruct the old medieval feudal city of Trakošćan, he sold the castles and estates of Klenovnik and Čalinec and a palace in Varaždin. Klenovnik was bought by Oton Bruck, the then former Austrian finance minister. His heirs sold Klenovnik and since that time it changed owners frequently since the castle was too large for permanent or temporary residence. It was in the possession of Sir Wittgenstein, countess Josipa Marcolini, count Lichtenstein, countess Klotilda Drašković nee baroness Kulmer, counts Brandis and Batthyany, L. Mačourek, dr. Anginer and Oršić.

In 1922 Klenovnik was bought by count Josip Bombelles, the last estate owner of Klenovnik. He sold the castle and part of the estate to the Head Bureau for Workers Insurance in Zagreb which opened a sanatorium and hospital for lung tuberculosis in the reconstructed castle in 1927.

From a Medieval Burg to an Early-Baroque Castle

In the middle ages there was a fortified city (burg) of the nobility in Klenovnik. It was located on a hill, west of the present day castle. Although there are no visible traces, and we know very little about it, it would be worthwhile to archaeologically explore it and note its existence in the terrain. This medieval castle is mentioned in 1244 in King Bela IV deed of gift to the Varaždin governor. It changed numerous owners from the 13th to 16th centuries and in the 1570s it came into possession of the Drašković family.

We can distinguish four phases in the structural development of the castle in Klenovnik: the first, initial construction of the castle (1616), the second, additional construction of the north-east wing (1887); third, reconstruction of the south-east part of the castle (1880) and fourth, thorough reconstruction and expansion of the castle (1927). The memorial plaques on the facades of the castle denote the years of the building interventions.

The castle was built in the early 17th century. Its initial construction was undertaken by count Ivan II Drašković (1550-1613) and lasted from 1596 to 1608. It was

built to last which is confirmed by the plaque with the Latin inscription which reads in translation: *"Let this home stand until an ant drinks up the sea and a turtle goes round the world"*, commissioned and set in 1616 by Ivan III (d. 1648). The construction was completed by Ivan IV Drašković (1630-1692) with his wife Maria Magdalena nee Nadasdy, daughter of Governor Franjo Nadasdy. In 1667 they expanded the castle with the north-east wing and gave it its final appearance. The castle is a two storey late renaissance structure with a rectangular plan and interior courtyard, a so called four-wing castle. There are very few two storey castles in Croatia. In the early 17th century when the castle in Klenovnik was built, numerous castles with interior courtyards were built in Hrvatsko zagorje, such as Bajnski dvori, Gorica, Lohor, Mirkovec, Novi dvori cesargradski/klanječki and Velika Horvatska, including castles without an inner courtyard, like for example, Bela I, Krkanec and Miljana (first phase). The outer facades of the rectangular plan of the castle are 58 and 40.5 m long and the inner courtyard 27mx17m. The courtyard facades on both storeys were open with a 2.5m wide vaulted hall (arcades). The well was located in the centre of the courtyard. The entrance to the castle was emphasized by a portal with the Drašković coat-of-arms from where the wide main stairwell led to the upper floor. There was also another stairwell in the north-west wing used by the servants of the castle. The ground and upper floors were vaulted and the upper floor joisted. The outer walls were 1.5m wide. The cellar was located under the north-west wing of the castle. The castle had, prior to its expansion in the 20th century, 90 rooms and 365 windows. Some of the castle rooms have wall paintings from the 19th century.

Considering that it was built in uncertain times of the late 16th and early 17th centuries, the castle was girded with a defensive wall. On both sides of the entrance, in front of the south-west facades, there were two square towers with gun ports for small cannons that served for defence of the entrance. On the cadastre map from 1858 only one tower along the south corner of the castle is inscribed, which was later also removed.

Chapel and Gardens

A special feature of the castle is the baroque chapel of St Anthony, one of the

most beautiful and valuable castle chapels in Croatia with a preserved interior and inventory from the 18th century. Sometime around 1738 baroness Katarina Drašković nee baroness Brandis from Maribor, had the chapel built with three altars, a pulpit and small choir. The ceiling was decorated with stucco decorations with a large depiction of the Holy Trinity in the centre surrounded by medallions with images of the saints.

On the main altar of St Anthony of Padua, in addition to the patron of the chapel there were statues of the saints Joseph and John the Baptist, Ana and Katarina as well as the Drašković and Brandis families coats of arms. The right lateral altar is devoted to the Holy Mother of the Rosary while the statues on either sides of the altar represent Holy Apollonia (left) and Saint Brbara (right). In the oval frame of the attic there is a painting of Maria Magdalena surrounded by angels. The left altar is devoted to the Holy Cross, and statues of Franjo Ksaverski and Ivan Nepomuk stand by the altarpiece. The pulpit is next to the left altar and just like the altars was made in 1741. The statue of

Castle chapel, main altar, source: Šćitaroci, "Castles and Gardens of Hrvatsko zagorje"

Saint Florian, dressed like a Roman soldier with a flag in his left hand and bucket in his right hand with which he is extinguishing a fire is on the console near the pulpit. According to the research carried out to date, the baroque furnishings of the court chapel were made by skilled Varaždin carpenters and sculptors from the first half of the 18th century.

The chapel was also used by the Draškovićs as a family tomb. It was reconstructed in 1927. During the second half

of the 20th century it was not used and was opened once again in 1989.

The gardens around the castle were landscaped early on. The oldest part of the gardens is located on a plateau north-west of the castle which can be depicted on the cadastre map from 1858. In the 20th century the castle was expanded in that part of the garden. The gardens covered 5140 square metres and were bordered by a wall on three sides while the fourth stretched to the castle. The wall had small towers on two corners; one of them was reconstructed in 1927 and preserved to this day. The paths meandered through the gardens and at the point of their intersection, a central expanded space, there was most probably a well. The gardens were most probably designed soon after the construction of the castle, in the 17th century and have characteristic medieval features.

According to the cadastre map from 1858, the castle complex consisted of the castle with the gardens, outbuildings around the large courtyard west of the castle, orchard north of the castle and gardens east and west of the castle. The

romantic-style landscaping of the gardens on 5.7 hectares of land was most probably made in the first half of the 19th century. It was expanded in the second half of the 19th century as can be seen in the cadastre map from 1912, when they covered an area of 8.7 hectares. The paths were somewhat changed at the time and numerous coniferous trees were planted. The garden area around the castle was landscaped after the expansion and reconstruction of the castle in 1927. Although numerous old and originally planted species of trees have disappeared the gardens are still attractive although they need to be rehabilitated.

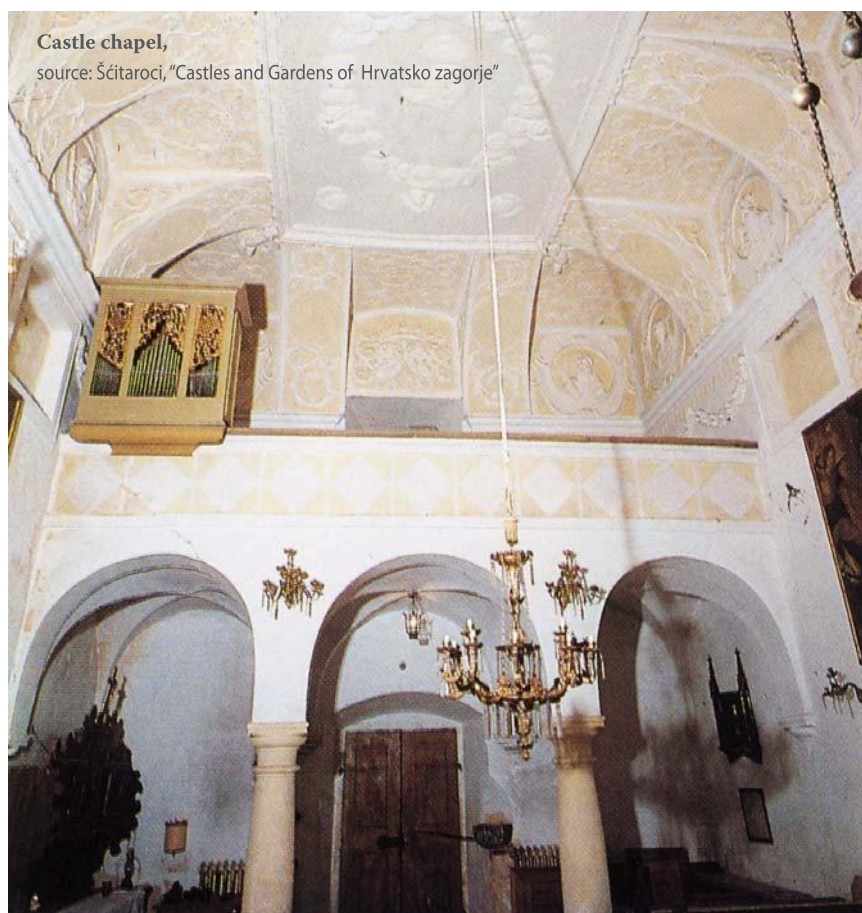
Reconstruction and Expansion from 1925 to 1927

After World War I the castle was already in poor shape. Only extensive reconstruction could save it from ruin. At the beginning of 1921, the then owners offered the castle to the Royal Provincial Government in Zagreb and suggested that it be used as a poor children's home which was accepted. However, since the castle was in very poor condition only

one part could be used as a residence and that part too needed extensive repairs. The castle was offered to the Society of the Sisters of Mercy Society of St Vincent de Paul in Zagreb as a children's home. The Society began with preparations for its rehabilitation but soon became aware that extensive works were required. Given that the Provincial Royal Government was not prepared to invest funds to that purpose the Society abandoned the idea of a children's home at the castle and accommodated them instead in Josipovac in Zagreb. Thus, on October 30, 1921, after eight months of activities, ended the attempt to reconstruct and repurpose the castle in Klenovnik.

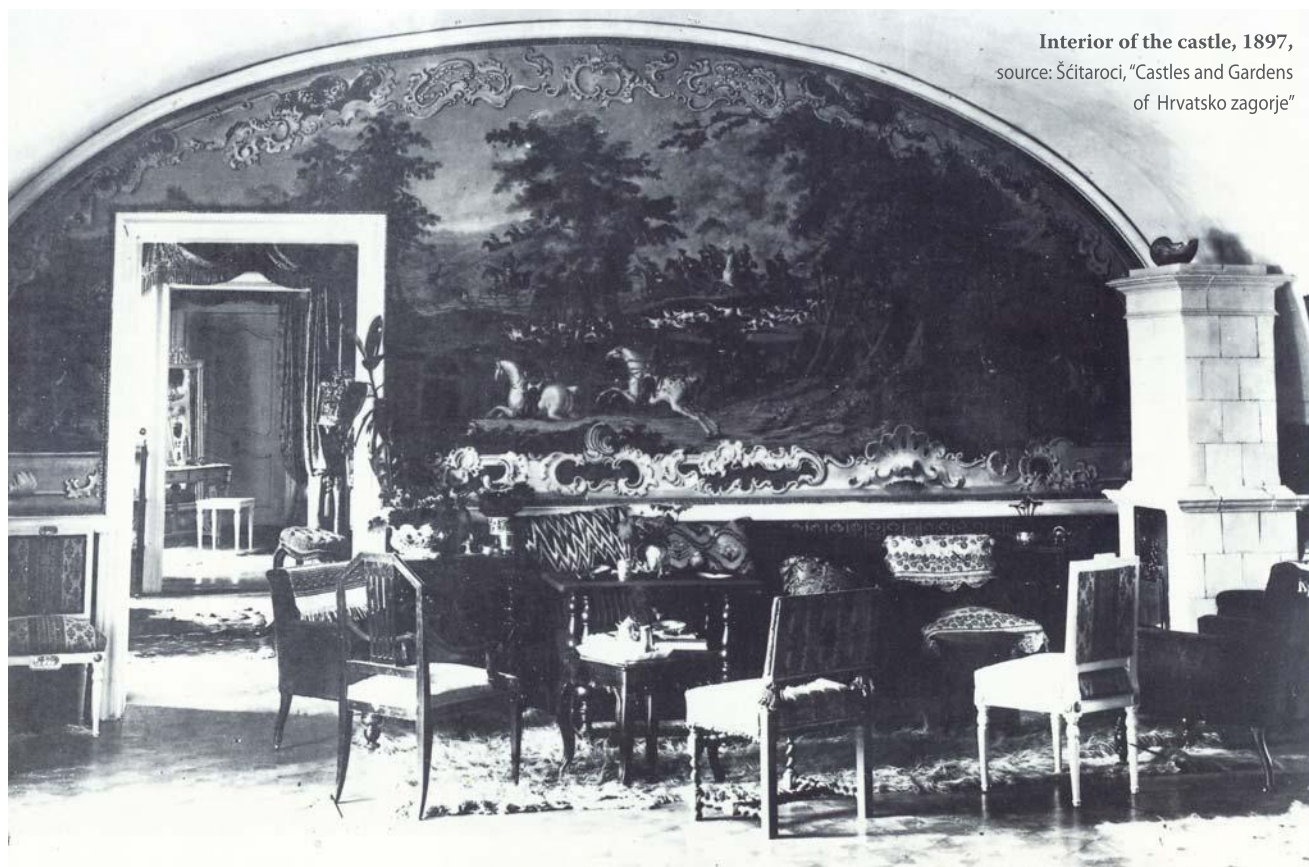
The castle was extremely dilapidated when it was bought by the Head Bureau for Workers' Insurance from Zagreb. The south-east tract of the castle was last reconstructed after the earthquake in 1880 and was not maintained since then because its owners kept changing and no one was prepared to invest in its repair. In the 1920s the castle was extremely damaged by humidity from the ground and water from the roof. The roof structure was not done appropriately during the reconstruction after the earthquake so the roof became deformed and opened a way to precipitation. In addition there was a settling foundations due to the fact they were not deeper than one metre, which caused cracks in the walls in the entire height of the building. In some places the cracks were up to 15 cm wide. They also appeared in the vaults. The ceiling joists were in decay. The bearing walls were also damaged. An expert survey of the castle indicated the clear need for a comprehensive structural reconstruction and restoration of structural stability.

Three centuries after its construction the castle was rehabilitated, partitioned and expanded between 1925 and 1927 for the needs of the hospital. The reconstruction included extensive structural and architectural interventions. The old castle was reconstructed, two new wings were added, the hospital estate (manor) was reconstructed and rehabilitated and the gardens landscaped. They were extensive and costly interventions (20 million dinars at the time) which saved one of the largest Croatian castles from certain ruin and vanish. The implementation of the project and supreme supervision over the construction were entrusted to ar-

Castle chapel,
source: Šćitaroci, "Castles and Gardens of Hrvatsko zagorje"

Interior of the castle, 1897,
source: Šćitaroci, "Castles and Gardens
of Hrvatsko zagorje"

» architect Hugo Ehrich, professor at the then Higher Technical School founded in 1919 as a higher education institution independent from the University, where students could, for the first time, acquire higher technical education in Croatia without going to Vienna, Prague or Graz. As early as 1926 the school became the Faculty of Technical Sciences of the University in Zagreb. On behalf of the Head Bureau for Worker's Insurance the technical part of the overall construction was entrusted to the management of the certified developer Juraj Menig, while the administrative part to the management of the director of the Klenovnik estate, Slavko Henč. Stjepan Szavits-Nossan was the head construction engineer who was in charge of the reinforced concrete structures and static problems during the repairs and safety aspects of the old castle.

The relief above the new portal *Labor et Medicina* was made by the art academy professor, medallion makers and sculptor Ivo Kerdić. The Latin text on the memorial plaque regarding the reconstruction and expansion of the castle 1925-1927, which was set in the courtyard facade of the north-west castle wing, was written by Prof. Gjuro Szabo and made by Ivo Kerdić.

The building permit was issued on June 25, 1925 on condition that "the original character and style of the old castle as a historical monument be preserved during its reconstruction and rehabilitation and as part of that condition that the old castle chapel be preserved as one of the most beautiful baroque features of its kind in our midst." This principle was also noted as the point of departure in the conceptual design.

The old castle was thoroughly reconstructed, which implied first of all the rehabilitation of the structural system – horizontal anchoring by strong iron rods on all floors, substitution of old joists, reinforcements with concrete mantles, replacement of the roofing and friable parts of the building; everything was replaced except for the walls.

The old castle was rehabilitated in the following way: the heating equipment and fuel tanks as well as the workshop were positioned in the cellar; the offices, day rooms for the patients, chapel, pharmacy, etc. were located on the ground floor; hospital rooms for women on the first floor and for men on the second floor.

As an extension of the north-east and south-west part of the old castle a

two-storey wing was added to each one of them (32m long and 10.9m wide) with ground floor additions at the ends (4.45 x 7.9m). The additions were designed with a loft and basement. The added north-east wing consisted of: a kitchen with accompanying rooms, bakery and ice room in the basement; a dining room (floor plan 28.50 x 9.70m and height of 8m) on the ground floor and first floor which included all other accompanying rooms since it was used as multi-purpose hall; the rooms for nurses, servants and accompanying rooms were located on the second floor and rooms for hospital staff in the loft. The added south-west wing consisted of a steam laundry room, drying room and laundry storage space in the basement; hydrotherapy facilities with a waiting rooms and laundry room and units for infectious diseases and workshops on the ground floor; consulting rooms, operating theatre, RTG, sun lamps, pharmacy and waiting rooms on the first floor; patient rooms, doctors' flats, consulting rooms and baths on the second floor; staff quarters in the loft. Contemporarily fitted bathrooms were built on all floors. The floors in all the corridors and rooms with water fittings

were laid with white terazza marble and the floors in the patients' rooms and other rooms with oak boards. The corridors, stairwells and all rooms, as well as the doors and windows were painted white. The added wings were directly connected with the old castle and each of the new wings had a separate stairwell.

The design for the reconstruction and expansion of the castle contained a spatial and architectural solution of the entire hospital complex. In addition to the old and added parts of the castle, the hospital complex also contained residential units (for the director, manager, staff, butcher, etc.), and a farm-stead (greenhouse, beehive yard, nursery, granary, dairy, storage room for vegetable and fruit preserves with a kitchen, cattle barns, hog houses, slaughter house, vegetable garden, orchard etc.) and thematic gardens.

The Good Example of Klenovnik

Although 90 years have passed since the thorough reconstruction and expansion of the castle in Klenovnik, the methods of reconstruction and revitalization can be clearly depicted and are still topical. It is necessary to learn from the example of Klenovnik and become fully aware of the lessons that ensue from such

an organized and systematic reconstruction. Instead of building a new hospital by its repurposing a cultural property was reconstructed and thus saved from destruction. We could save so much of our built heritage today if we invested in the repurposing and reconstruction of our heritage instead of building new structures! Why build something new and leave the old to fall into ruin? Such behaviour is neither rational nor sustainable. We should learn from good examples from the past.

Castles were once the seat of manorial estates on which people lived and produced. Manorial estates no longer exist and life in castles today is too costly and not rational, particularly when large castles are at stake. Because of that it is necessary to give them a new life and new purpose that will make life possible in a castle or some other historic building in a new humane and generally useful way. The structural rehabilitation and expansion of the old castle in Klenovnik ninety years ago was in technical, functional and aesthetic-ambience terms exceptionally well conceived and implemented. The inappropriate maintenance in the last few decades can once again jeopardize the castle and bring its survival into question. Because of that it is necessary to invest in its

maintenance.

The reconstruction and repurposing of the Klenovnik castle in the early 20th century was a rare case in Croatia and Europe since people still lived in them at the time. World War I accelerated the ruin of the castles due to a change in the political and economic systems and implementation of the agrarian reform which threatened their economic/financial sustainability. The example of Klenovnik shows that it is possible to channel public funds in projects that will not be short lived, implement successful repurposing and expand the historic structure in accordance with contemporary needs and standards, preserving in the process the fundamental values of the cultural property.

Reconstruction cannot bring back life as it was lived in the past or the manner of using of the castle (historic building) but a new purpose can enable contemporary life in it without forsaking the past. Croatia has many other castles and historic buildings which need a new life. Let us create an environment that will make this possible, let us give a chance to cultural heritage which as a national resource must become an active factor of social, cultural, tourist and economic development! ☺

Znanstveni skup o kulturnom naslijeđu

U Zagrebu se od 22. do 23. listopada održavao međunarodni znanstveni skup pod nazivom "Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnoga naslijeđa / Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development". Skup su organizirali Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Razred za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a održavao se u palači Drašković (Narodni dom) na Gornjem gradu. Skup je održan u sklopu aktivnosti znanstvenog projekta *Heritage Urbanism*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

Polazište znanstvenog skupa temelji se na shvaćanju da kulturno naslijeđe ne smije biti samo spomenik prošlosti (zaštićeni objekt), već aktivan čimbenik (kreativan subjekt) suvremenoga života te kulturnog, društvenog, gospodarskog i prostornog razvoja. Radovi na znanstvenom skupu obradili su širok raspon tema: od prostornog planiranja, urbanizma, pejzažne arhitekture, arhitekture pojedinačnih zgrada i građevina. Glavno je pitanje bilo kako naslijeđe može pridonijeti gospodarskom razvoju te razvoju gradova i naselja, kao i teritorija i krajolika. Prevladavale su tri teme: planiranje prostora i naslijeđe, doživljaj naslijeđa te razvoj temeljen na naslijeđu. Sve su teme usmjerene određenju kriterija, metoda, modela i scenarija

Sudionici znanstvenoga skupa u Preporodnoj dvorani, Opatička 18

revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa te na nove zahvate visoke vrsnoće, kojima kulturno naslijeđe postaje čimbenik lokalnoga razvoja. Sudjelovala su 233 autora iz 21 zemlje s četiri kontinenta. Autori djeluju na 39 sveučilišta: 34 europska, tri iz Azije, jednom iz Afrike i jednom iz Australije.

Objavljene su tri publikacije: knjiga sažetaka, knjiga postera i zbornik radova. Dostupne su na web-stranicama www.arhitekt.hr/znanost/HERU i www.facebook.com/heru2032.

Napisao: Mladen Obad Šćitaroci

Broj 56 ♦ godina IX ♦ prosinac 2015./siječanj 2016.

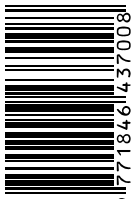
Laguna moj grad

CIJENA 12 kn

PARTNER BANKA

ISSN 1846-4378

0 12 15

9 771846 437008

Sretan Božić i Nova godina

Xavier Mathieu gostovao u Esplanadinoj kuhinji

U organizaciji hotela Esplanade, Veleposlanstva Republike Francuske, Francuskog instituta, MIVA galerije vina i Taste the Mediterraneana, u Zagrebu je gostovao slavni francuski *chef* Xavier Mathieu, nositelj Michelinove zvjezdice, dobitnik brojnih priznanja i predstavnik poznatog Le Phébus & SPA Carita u francuskoj Provansi. Pripremio je gala šampanjsku večer u Esplanadi i održao edukativnu kulinarску radionicu u Ugostiteljsko-turističkom učilištu i MasterClass za hrvatske šefove te šarmom i kulinarским kreacijama oduševio uzvanike u Esplanadi, mlade naraštaje kuhara, ali i iskusne hrvatske kuhare.

Sa šeficom Anom Grgić, šarmantnom prvom damom Esplanadine kuhinje i njezinim timom kuhara Xavier Mathieu pripremao je svečanu božićnu večer s raskošnim jelovnikom od pet sljedova vlastitih specijaliteta u kombinaciji sa selekcijom vrhunskih francuskih šampanjaca Veuve Clicquot i Ruinart.

Bilo je tu neodoljivih provansalskih okusa, poput avokada s mesom rakovice, agrumima i kremom i prahom od cvjetače, brandade od bakalara sa školjkama sv. Jakova, verbenom i šafranom, slasne janjeće plečke u kori od kumina s topljenim krumpirom na maslinovom ulju te primamljivog hrskavog kolača od čokolade s malinama i slatkim paprikom.

WWF predstavio inicijativu održivog ribarstva

WWF, jedna od najvećih i najuglednijih svjetskih neovisnih organizacija za zaštitu prirode, u hotelu Esplanade predstavila je inicijativu za održivo ribarstvo. U okviru projekta koji financira Europska unija i koji se provodi u 11 zemalja članica EU, WWF nastoji upozoriti na globalne ekološke i socijalne posljedice potrošnje proizvoda iz

ribarstva. Hotel Esplanade također prepoznaje važnost ovog projekta, pa će u svoje jelovnike uvrstiti više održivih proizvoda iz ribarstva i omogućiti gostima da odaberu ribu iz održivih izvora. Na predstavljanju inicijative za održivo ribarstvo našlo se 40-ak predstavnika znanstvenih institucija, lanaca maloprodaje, tvrtki iz sektora ribarstva i uzgoja ribe. Barbara Kolar i Marina Orsag te šefica kuhinje hotela Esplanade Ana Grgić ambasadorice su ove WWF-ove inicijative.

Foto: Hrvoje Topić, DIVINUS VICTORIA d.o.o.

Impresum

Izdavač: BIBRA izdavaštvo d.o.o.
Trg kralja Tomislava 21, Zagreb
Tel./fax: 01/4880 555
e-mail: bibra.izdavastvo@zg.t-com.hr
www.zagrebmojgrad.hr

Direktorica i glavna urednica:
Biserka Rajković Salata

Grafička urednica: Nera Orlić

Redaktura i lektura: Diana Kučinić

Prijevod na engleski: Lingua grupa

Novinari: Milka Babović,
Marijan Lipovac,
Diana Kučinić

Suradnici: dr. sc. Snješka Knežević,
Nada Premerl,
dr. sc. Darija Vranešić Bender,
prof. dr. sc. Mirna Šitum,
prof. dr. sc. Zvonko Maković,
dr. sc. Irena Kraševac,
Dunja Majnarić Radošević,
Mladen Perušić,
dr. sc. Dragan Damjanović,
akademik Dubravko Jelčić,
akademik Mladen Obad
Šćitaroci,
dr. sc. Marina Bagarić,
dr. sc. Arijana Koprčica,
dr. sc. Iskra Iveljić

Fotografi: Ines Novković, Branko Hrkač,
Saša Novković

Marketing: Redakcija

Tisak: GRAFING
OFFSET & DIGITAL PRINT